

ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМИН ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Тетяна ОКОЛЬНИЧА (Кіровоград)

В статті автор характеризує особливості взаємин викладачів і студентів та розкриває механізми їх впливу на особистісне зростання й професійне становлення майбутнього вчителя.

В статтє автор характеризуєт особенности отношеий преподавателей и студентов и показывает механизмы их воздействия на личностный рост и профессиональное становление будущего учителя.

Ключові слова: взаємини «викладач - студент», творче ділове співробітництво, пізнавальна активність,, професійне навчання.

Будь-якому суспільству необхідний оновлений процес освіти для вирішення завдань, пов'язаних з забезпеченням інтелектуальної незалежності, виробництвом, підготовкою і формуванням відповідальних і освічених громадян і високо кваліфікованих спеціалістів. Оскільки суспільство все більше і більше потребує знань, освіта, особливо вища виступає в якості основних компонентів культурного, соціально-економічного і екологічного розвитку людства. Тому розвиток освіти у більшості країн світу віднесено до найважливіших національних пріоритетів.

В Україні також відбувається становлення нової системи освіти, орієнтованої на

входження у світовий освітній простір. Цей процес супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу. Нова соціально-економічна ситуація в нашій країні призвела до того, що перед вищою школою було поставлено нові цілі і завдання, основним напрямом діяльності вищої школи на даний момент має стати задоволення потреб особистості в знаннях, які б дозволяли адаптуватися в сучасному швидкоплинному світі. Сучасні умови розвитку суспільства заклали нові вимоги до спеціалістів. Це вимагало від викладачів серйозних трансформацій. Досить гостро постало питання як організувати підготовку професіоналів в умовах, коли неможливо передбачити еволюцію професійної діяльності?

Викладач вищої школи в певному значенні є ключовою фігурою, йому належить стратегічна роль в розвитку особистості студента в ході професійної підготовки. Система "викладач-студент", спрямована на те, щоб виховати висококваліфікованого спеціаліста, громадянина, патріота. Ефективність виховного процесу залежить від

того, наскільки безпосередньо викладач може впливати на свого вихованця. Студентський вік є періодом найбільш інтенсивного соціального формування особистості. Це період пошуків самоствердження і самостійності, морального удосконалення і формування соціальної зрілості, розвитку професійного мислення і образу поведінки, тобто період, який суттєво впливає на всі подальші роки життя.

Стосунки в системі "студент-викладач" є тією основою, де вперше розгортається особистісне самоствердження майбутнього фахівця, розвивається його самосвідомість, засвоюється модель професійної діяльності. Проблема взаємин педагога зі студентами розглядається переважно в контексті дослідження різних аспектів педагогічного спілкування, яке було об'єктом дослідження як вітчизняних (О.О.Бодальов, В.В.Власенко, В.Г.Казанська, В.А.Кан-Калик, Я.Л.Коломінський, С.В.Кондратьєва, Н.В.Кузьміна, О.О.Леонтьєв, Х.І.Лійметс, А.А.Реан, Т.С.Яценко та ін.), так і зарубіжних (В.Кессель, А.Косаковські, Г.Хібш, Г.Атвантер та ін.) дослідників. Окремі дослідження були присвячені проблемі взаємин викладачів і студентів: загальні питання психології педагогічної взаємодії у вищій школі (О.В.Киричук, Г.С.Костюк, О.Г.Мороз, Д.Ф.Ніколенко, В.О.Сластьонін та ін.); діалогічна взаємодія викладача й студента як умовою особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя (Л.В. Долинська, В.А.Семиченко); психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І.С.Булах, Л.В.Долинська,); вплив взаємин викладачів і студентів на формування "Я-концепції" майбутнього вчителя (В.І.Юрченко) тощо.

Метою нашої статі є вивчення особливостей взаємин викладачів і студентів та виявлення механізму їх впливу на становлення особистості майбутнього фахівця.

Під взаєминами "викладач-студент" розуміється цілеспрямована взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, яка детермінована метою й завданнями спільної навчально-професійної діяльності, визначається соціально-рольовими функціями партнерів, особливостями й закономірностями педагогічного спілкування в умовах вищого педагогічного навчального закладу [4,45]. На основі вивчення досліджень (А.А.Амельков, Г.М.Андрєєва, І.С.Булах, Л.В.Долинська, Є.С.Кузьмін, С.Д.Литвин, В.Є.Семенов, В.І.Юрченко, Я.Яноушек) встановлено, що взаємини викладачів і студентів характеризуються складною внутрішньою структурою, компонентами якої є: 1) мотиваційний (інтерес до партнера й потреба в стосунках із ним); 2) когнітивний (сприйняття

й оцінка іншого; рефлексія стосунків і усвідомлення їх труднощів; уявлення про оптимальні взаємини); 3) емоційний (задоволеність стосунками, які склалися; взаємні оцінні ставлення партнерів; відчуття захищеності, комфортності чи напруженості, тривожності); 4) поведінковий (тип взаємин і стиль педагогічного спілкування; спосіб поведінки в конфліктній ситуації; засоби коригування взаємин і взаємовпливу) [1, 34].

Підготовка висококваліфікованого фахівця здійснюється як наскрізна, послідовна, цілісна система: учень → студент → фахівець (бакалавр, магістр). Тому завданням для педагога є допомога студенту в організації навчальної і інших видів діяльності та чітке розмежування тих видів навчальних робіт, які виконуються в аудиторії та у позааудиторний час. Виховувати студентів викладачам необхідно, насамперед, власним прикладом.

Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про те, що сьогодні у системі цінностей студентської молоді відбуваються суттєві зрушення. У значній кількості студентів спостерігається негативне ставлення до навчальної, громадської та й будь-якої іншої суспільно-корисної діяльності [5, 56]. Такий стан зумовлений насамперед зниженням мотивації до такої діяльності у попередні роки та невисоким рейтингом більшості професій у їх суспільній ієрархії. Тому виховна робота серед студентів в цілому повинна бути системною, наповненою пошуком нових підходів та форм і структурно об'єднана в систему цілеспрямованих заходів. Освіта людини – це не тільки її знання, але й уся багатогранність людського образу. Виховна сила особистості педагога полягає в тому, наскільки органічно зливаються в ньому викладач і вихователь.

Особливістю виховної роботи сьогодні є те, що молодь живе в умовах розбудови незалежної України, яка орієнтується на ринкову модель розвитку, людина змушена розраховувати виключно на свої власні сили. Тому ми повинні виховати такі якості особистості, як самостійність, незалежність у поведінці, судження, здатність до творчого мислення, самостійної творчої поведінки [3, 36]. Говорячи про виховну роботу, звертається увага професорсько-викладацького складу на те, що для виховання молоді дуже важливим є, хто саме виховує, тобто особистість викладача, його зовнішній вигляд, культура, ерудиція, професіоналізм, доброзичливість, чесність, порядність, ставлення до своїх обов'язків, вміння передати знання та заохотити студентів до набуття і постійного поповнення знань, демократизм, повага до особистості. Чим в більшій мірі кожен викладач буде виявляти у

спілкуванні зі студентами ці якості, тим вагомішими будуть досягнення у виховній та навчальній роботі. Необхідно, щоб кожна лекція, практичне чи семінарське заняття мали виховну спрямованість, сприяли засвоєнню загальнолюдських норм моралі, виховували почуття патріотизму, громадянської та національної гідності, активну життєву позицію.

Взаємини викладачів і студентів повинні бути демократичними, спрямованими на ділове співробітництво в здійсненні основних цілей навчання у вузі. Викладачі повинні добре розумітися в психології студентів, знати їхні особливості, спрямовувати всю свою діяльність на виховання й розвиток студентів у процесі навчання.

Отже, роль педагога у вихованні особистості величезна. Для підвищення ефективності педагогічної освіти важливо активізувати розвивальний потенціал гуманістичної педагогічної взаємодії. Характер взаємин викладача і студентів повинен бути виключно діловим, становити собою цілеспрямовану взаємодію, спрямовану на ефективне здійснення цих цілей. Ці взаємини й взаємодія повинні ґрунтуватися на взаємній повазі й розумінні спільності цілей діяльності як викладача, так і студента. Особистість, що навчається, привласнює знання своєю пізнавальною діяльністю. Передача знань, опосередковуючись власною діяльністю індивіда, формує його психічні, особистісні та професійні якості. Характер цих якостей у педагога зумовлюється характером навчально-виховного процесу навчального закладу.

Громадянську спрямованість навчально – виховному процесові надає громадянсько – орієнтована комунікативна взаємодія вчителя з вихованцями. Щоб така взаємодія була ефективною, педагогові треба бути для студентів референтною особою. Це означає, що учні не лише одержують від нього певну інформацію, але й засвоюють її оцінку з позицій громадянськості. Студенти, виступаючи вже як суб'єкт громадянського виховання, співвідносять власні громадянські орієнтації з подібними ж орієнтаціями викладача і якщо їх збіг зафіксовано, особистість викладача стає для них значущою та референтною. При цьому студенти вже добре розрізняють, де викладач просто транслює матеріал, з відповідною громадянською наповненістю, а де він виступає з власною авторською громадянською позицією.

Характер взаємин викладача зі студентами визначається основними цілями педагогічної діяльності викладача та мірою їх узгодженості з цілями навчально-професійної діяльності

студентів. Цими цілями є: 1) організація й керівництво процесом оволодіння студентами програмними професійними знаннями, уміннями й навичками з вибраної спеціальності; 2) забезпечення студентів всією необхідною для досягнення першої мети інформацією, наочними посібниками та іншими навчальними засобами; 3) проведення навчального процесу таким чином, щоб він сприяв максимально можливому розвитку загальних психологічних і особливо розумових (у контексті своєї спеціальності) здібностей; 4) організація, керівництво й здійснення навчального процесу, спрямованого на виховання кожного студента як високоморальної, творчої, активної й соціально зрілої особистості" [4, 20].

У взаєминах із викладачами відбувається професійно-рольова ідентифікація студента, яка пов'язана з формуванням професійного аспекту його "Я-концепції", набуттям професійної ідентичності, засвоєнням гуманістичних цінностей, виробленням відповідних професійно-педагогічних настанов. Відображаючи професійні дії і вчинки викладачів, майбутній фахівець збагачує та коригує власне уявлення про модель діяльності. Механізмом цього є ідентифікації студента з викладачем, ступінь якої залежить від ставлення до педагога.

Оптимізація взаємин у системі "студент-викладач" передбачає активізацію міжособистісної соціальної перцепції, підвищення рівня культури суб'єктів взаємодії; формування прихильного ставлення один до одного через розширення неофіційної (міжособистісної) системи стосунків у позааудиторний час; впровадження в навчальний процес активних методів навчання, забезпечення сприятливих умов проходження студентами педагогічної практики.

Одним із шляхів оптимізації взаємин у системі "студент-викладач" є взаємообмін між викладачами і студентами окремими педагогічно-рольовими функціями (діалогічна взаємодія, спільне визначення мети діяльності, створення ситуацій вільного вибору, взаємооцінювання, використання рольової гри, пошук і репрезентація навчального матеріалу), що наближує навчальний процес до майбутньої педагогічної діяльності. Оптимальними є педагогічно доцільні взаємини викладачів і студентів, які сприяють самоствердженню особистості й розвитку студента як майбутнього вчителя; створюють атмосферу психологічної захищеності, зниження внутрішнього емоційного напруження; формують позитивне взаємне оцінне ставлення один до одного; передбачають взаємообмін

окремими рольовими функціями в дидактичній взаємодії; забезпечують активну участь і співтворчість у спільній навчально-професійній і науково-пошуковій діяльності тощо.

Взаємини викладачів і студентів як важлива складова цілісного педагогічного процесу вищого навчального закладу характеризуються особливістю змісту та динаміки, механізмами впливу на становлення особистості майбутнього вчителя, його професійне зростання. Особливістю динаміки взаємин «викладачі – студенти» є висока індивідуальна варіативність і статусно-рольова відмінність. Вони посідають різне місце в системі цінностей викладача й студента (викладачі надають їм більшого значення в педагогічному процесі, тоді як для студентів вони мають більшу особистісну значущість і через це викликають сильніше переживання). Ця тенденція посилюється від першого до випускного курсів, при цьому потреба викладачів у розширенні та поглибленні стосунків часто не підтримується студентами через їх формальність і жорстку регламентацію навчальними цілями й завданнями. Найбільше повні й правильні уявлення один про одного, адекватна оцінка стосунків формуються в умовах творчого ділового співробітництва.

Гармонійні стосунки з викладачем стимулюють пізнавальну активність і інтелектуальну ініціативу студентів на заняттях; підвищують інтерес до професійного навчання; сприяють формуванню професійної спрямованості майбутніх учителів, зміцнюють їх зацікавленість педагогічною діяльністю; сприяють виробленню й трансформації власної моделі професійно-педагогічної поведінки; підвищують формуючий аспект педагогічної практики. Натомість, деструктивні взаємини – можливе джерело підвищення особистісної

тривожності студента, ситуативний рівень якої залежить від того, якому типу педагогічного спілкування він надає перевагу та як він оцінює свої стосунки з викладачем.

Отже, взаємини студента з викладачами відіграють важливу роль для формування гуманістичних орієнтацій й способів поведінки майбутнього фахівця, почуття власної гідності та прийняття самоцінності іншої людини, педагогічного оптимізму та співчуття, розуміння дитини, здатності відгукнутися на її проблеми й радощі та бути готовим надати їй своєчасну допомогу і підтримку.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Булах І.С., Долинська Л.В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів. / Навчально-методичний посібник. - К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002. - 114с.
2. Грубінко В.В. Формування інноваційного освітнього середовища у ВНЗ в контексті вимог Болонського процесу. / Освіта як фактор забезпечення стабільності сучасного суспільства" (Матеріали „Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Тернопіль, 26 березня 2004 р.)- Тернопіль – 2004.- с.6-17.
3. Крюкова Д.Ф. Психологічні та педагогічні проблеми професійно-особистісного розвитку молоді./ Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали II міжн. наук.-практ. конф. – Хмельницький: ТУП. – 2003. – с.74-83.
4. Микитюк Г.Ю. Взаємини викладачів зі студентами як чинник становлення особистості майбутнього вчителя. / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – К. – 2003.
5. Скиба М.С., Островський К.С. Навчання та виховання студентської молоді – на вищій якісний рівень. / Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали II міжн. наук.-практ. конф. – Хмельницький: ТУП. – 2003. – с.358-363.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Окольнічча Тетяна Володимирівна – доцент кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.